

Iwulite Obodo Site N'ezì Ọzụzụ Ụmụaka Na Ndị Ntorobịa

Gladys Ifeoma Udechukwu

<http://du.doi.org//10.4314/ujah.v17i.2.11>

Ụmiedemede

N'oge ugbo a, ọ bụ ihe hịara nnukwu ahụ i chikwa na i wulite obodo, n'ihì akparamaagwa ọjọ dī ichè ichè nke ndī nọ n'isi ọchichị nke e nweghị ezi ọzụzụ na ezi ntọala n'ezinaụlọ na-ebute. Agbụrụ ọbụla nwere usoro dī mma ha si azulite ụmụaka iji mee ka ha baa uru n'obodo. A chọputara na agbụrụ dī ichè ichè n'ala anyị hapụrụ usoro ndī a n'ihì mmepe wee na-agbaso usoro ndī ọcha. N'omenaala Igbo, ndī Igbo kwenyere na nwata ọbụla a zuru nke ọma n'ezì usoro e si azulite ụmụaka ga-abụ nwa ga-aba uru n'ezinaụlọ na n'obodo n'òdiniihu. Ọ bụ nke a mere na ndī Igbo nwere usoro pụrụ ichè ha na-agbaso n'izulite ụmụaka. Nchọcha a na-anụtu aka na ọ buru na ala anyị ga-abụ nke e wulitere usoro ọchichị na ọndu ya, ọ ga-agbaso usoro odinaala ndī gboo si azulite ụmụaka iji hụ na onye ọbụla na-abanye n'ọchichị ga-abụ onye e nyere ezi ọzụzụ site na ntọala ezinaụlọ agbụrụ o si na ya pụtanke ga-enye aka ime ka ọ buru ezi onye ndu wee si otu a wee weta mmepe na ọganiihu n'obodo.

Abstract

In the world today, it is very difficult to govern and develop a country, because of the selfish attitudes of most people in government which may be attributed to lack of proper upbringing. Every tribe of the world has well planned ways in which they train and bring up their young ones so that they will be useful in their homes and society in future. Suffice it to

say therefore that the Igbo people have well structured and special ways in which they bring up their young ones. The realities of contemporary living have opened vistas for members of the society to neglect the old ways in which they brought up their children which empowered them morally to become good citizens. This research is propagating for a return to cultural and traditional education as a panacea for good leadership and sustainable national development.

Okwu Mmalite:

Ọtutu agburu n'ụwa maara mkpa ọ dị bu izuputa umuaka ga-anochi ha n'akuku niile nke ndu mmadu. O bu ya mere na agburu di iche iche ma ndi isi ojii ma ndi isi ochaji nwee uzọ di iche iche ha si azulite umu ha.

Ya mere Fafunwa (1974:1) jiri si

Agburu obula n'agbanyeghi etu ndi ahụ ha, nwere usoro ha si azulite ndi ntorobia ha. Ihe gbasra ozuzu iji nwee ezi ndu burii otu n'ime ihe na-echu mmadu ura bido mgbe mmadu malitere. Ma na-agbanyeghi nke a, ebumnobi maka ozuzu na mputaihe ya dikwa iche site n'otu ebe rue ebe ozo

Tutu obibia ndi uka n'Afrika, ndi isi ojii okachasi ndi Igbo nwereriji atumatu di iche iche ha si azulite umu ha iji mee ka ha baa uru n'ezinaulo, n'ogbe nakwa n'obodo. Ndi Igbo kwenyere n'okwu a bo "A na ama mma site n'ulo wee puwa ezi" Nkwenye ndi Igbo a metutara nkwenye ndi uka di n'akwukwo nsọ nke siri "Zulite nwata di ka uzọ ya si di o buna mgbe o mere okenye, o gaghị esi n'ime ya wezuga onwe ya" (Ilu 22:6).

Nwata obula a zulitere nke oma, nke a kpachapuru anya wee zuo n'uzo agburu si azulite nwa na-akpachapu anya n'uzo o si ebi ndu. Akparamaagwa ya na-adi iche n'ebe umuaka ndi ozo a na-akpachapughi anya wee zuo di. O bu akparamaagwa a ka o na-eji wee toputa mmadu, nke na-agbazikwa omume ya

mgbe ya na ndi mmadu na-emekorita ihe. O buru na udi mmadu a abanye n'ochichi obula- nke umunna, nke ogbe nke obodo dgz, o na-abu onye na-eme nke oma n'ih na o ga-eji ezi ozuzu e nyere ya wee chia ndi e tinyere ya n'aka ma mekwaa ka e nwee ezi otuto na agamniihu n'ebe o na-achi.

Nka a ka Ocho (1998) na-ekwu mgbe o siri

Na uru mmadu obula nwere ike iba bu nke gbadoro ukwu n'udi ozuzu e nyere ya nakwa etu onye ahụ siri mutadebe usoro obibi ndu, nkwenye na omenaala ha, nke na-eziputakwa agwa agburu ahụ nabatara maka ezi mmekorita mmadu na ibe ya nke ga-eme ka onye ahụ baa uru n'ezinaulo na n'obodo

N' ikwadokwa ihe Ocho kwuru, Anagbogu (2005) kwuru sika

Nne na nna ga-ahụ na n'oge niile na ha ga na-azulite umu ha nakwa ndi niile ha na ha bi n'ezinaulo ha di iche iche, n'ih na nwata obula a zuru nke oma site n'ezinaulo na-ejidesi ezi ozuzu ahụ nke nne na nna ya nyere ya ike, ebe ha na-ebu n'obi na a kuziiri ha na nnrubeisi na-eweta ngozi, ebe nnupuisi na-eweta nntaramaahuhu na iru uju.

Izulite mmadu nke oma bu izulite onye ahụ n'akuku niile nke ndu nke gunyere- mmekorita mmadu na ibe ya(Social life), ichu nta akunauba(Economic life), ochichi(Polical life) na ekpemekpe(Religious life). N'omemaala Igbo nwata obula e nyere ezi ozuzu n'akuku ano ndi a ga-enwe ike imuta:-ihe gbasra ezi usoro mmadu na ibe ya ga-esi na-enwe mmekorita n'uzo obibi ndu di iche iche; ezi usoro e si achu nta akunauba nke bu ichu ya n'uzo kwu oto na n'uzo ziri ezi; ezi usoro e si achikwa mmadu nakwa ezi usoro

ofufe na nsopuru nye ihe kere mmadu. O bu nke ikpeazu a na enye aka n'igbazi obibi ndu onye Igbo obula makana ndi Igbo kwenyere na ihe obula mmadu mere n'awa a na o ga-anata ugwo oru ya, nke ha kwenyekwara na o bu ihe ahụ kere mmadu na-akwu ya. Ha na-ebu nka a n'obi wee na-ebi ndu ha n'akuku ato ndi ozo.

O bu ezie na n'ubochi taa akwa adikwaghi n'ebe ehibere ya, ma ihe odee na-achọ ikowa bu na o buru na ala anyi ga-agbanwe dikwa mma ozo, na ha ga-alaghachi n'ezi usoro oma ndi ahụ di iche iche agburu di iche iche si azulite umu ha n'oge gboo iji mee ka umuaka were ezi agwa wee too nke ga-enyere ha aka n'obibi ndu ha n'odiniihu.

Usoro Di Iche Iche E Si Azulite Umuaka N'oge Gboo N'ala Igbo

Tutu obibia ndi ocha, ndi Igbo nwere usoro di iche iche ha si azulite umuaka n'akuku niile nke ndu iji mee ka ha baa iru n'odiniihu. Usoro ndi a bu ndi gbanyere ukwu n'uzo ngalaba anọ ndi a nke a na-azulite nwata obula n'ala Igbo n'oge gboo. O bu ya mere na ndi Igbo na-ebido n'oge nwa di na nwata wee zuo nwa ahụ n'usoro ndi a nke ga-eme na nwata ahụ mgbe o tolitere o buru onye akuku anọ ndi a doro anya nke mere na o nweghi nwata na-agaghi aba uru wee nye ezinaulo, ogbe na obodo. Akuku anọ ndi ahụ gunyere:

Usoro Nzulite n'Akuku Mmekorita Mmadu na Ibe Ya:

Nke a bu otu akuku puru iche ndi Igbo na-agba mbo izulite umu ha iji mee ka ha muta ezi usoro mmekorita mmadu na ibe ya. N'usoro ozuzu a, e nwere akuku di iche iche n'ime ya nke a na-azulite umuaka na ha. Umunwoke nwere nke ha, umunwaanyi nwekwara nke ha. N'ebe a ka nne na mna na-agba mbo ihu na ha kunyere n'ime umu ha ihunaanya, ezi agwa, nnabata, nnagide, mmgbaghara dgz, nke ha ga-eji na-enwe ezi mmekorita n'etiti ha na mmadu ibe ha. A na-akuziri ha ihe ndi a n'uzo di iche iche di ka- a na-akuziri ha ikele ndi okenye na ndi niile toro ha ya na inye ha nsopuru; a na-akuziri

ha ezi omume nye mmadu ibe ha site n'akuko ifo di iche iche nke a na-emekari mgbe e richara nri abali ma o bu mgbe ha na-egwu egwu onwa; a na-akuzikwara ha igba mgba, itu ugba, igba egwu, site n'uzo di otu a ka ha si amuta etu ha na ndi ozo ga-esi na-emekorita. A na-akuziri ha ihe niile gbasra ezi omume site n'uzo ndi a.

N'ikowa ihe gbasra ezi omume, Schofield (1980) siri na o bu "Usoro ezi akparamaagwa a hoputara nke agburu obula na-eji esikwu omume mmadu obula a muru n'agburu ahụ" N'ebe Schofield no, obodo obula nwere usoro iwu di iche iche gbasara akparamaagwa mmadu nke ha na-esite na ya agbazi agwa mmadu niile iji mee ka agwa onye obula na-akpa buru nke ohanaze nabatara na mmekorita mmadu na ibe ya. N'abali umunwoke na umunwany na-anoko n'oge egwu onwa na-egwuri egwu n'enweghi onye bu ihe ojojo obula n'obi. N'ih i udidi ozuzu e nyere ha, ha adighi echeta n'echiche ihe gbasara mmeke edina n'ih na onye obula mere nke a maara na ntaramahuhu di na-echere ya makana umuaka ibe ya ga-ekperiri ya n'aka nne na nna ya. Obu nke a mere Emenajo na Ogbalu (1982:17) jiri si

Ujo nwata na-atu na nne na nna ya
tinyere ikwunaibe, ndi enyi na ndi
ndiagbataobi kporo ya asi n'ih
akparamaagwa ojojo o nwere
ezuela iji mee ka nwata ahụ ghara
icheta echiche ime ihe ojojo obula
nke ga-ewetara ya akpomasi ndi
mmadu.

O bu nke a mere na nwata obula maara ihe a zuru nke oma na-akpachapu anya n'udi ndu o na-ebi ya na omume o na-emeso ndi ozo iji hu na ohanaze huru ya n'anya. Site n'uzo di otu a, obodo ga-abu ihe ga na-aga n'ihu na mmepe nakwa n'otuto

Usoro Nzulite n’Akuku Ichu Nta Akunauba:

Odedefe (1996:83) kowara akunauba di ka “ngwaahia di iche iche a na-aruputa, nke gunyere mmanu nri, roba, ahuekere tinyekwara mmanu ugboala na ugboele” N’out aka ahụ kwa, Chira (1995) sikwa na “Akunauba bu ihe di iche iche a na-emeputa iji nyere ndu aka bu nke gunyere: oru ugbo, oru nka di iche iche, nakwa azumahia” Agburu obula nwere uzọ o ga na-agbaso wee na-aruputa ngwa ahia, ihe oriri na ihe inyere ndu aka di iche iche. O bukwa oru diiri agburu obula ichoputa uzọ a ga na-agbaso wee na-ekesa akunauba. A bia n’akuku usoro nzulite a, ndi Igbo bu ndi nwere nnukwu mmasi n’izulite umuaka n’uzo ha ga-esi nwee akaoru iji mee ka ukwu sie ha ike n’ala mgbe ha tolitere. O bu nke amere na Ekwealor (1981) ji si na ndi Igbo nwere otutu uzọ di iche iche ha si achu nta akunauba nke gunyere iku azu, igba nta, agha ngo’ ikpa akwa, na oru nka di iche iche. N’usoro ozuzu a, mne na nna obula na-agbasi mbo ike ihu na nwa ha aghoghi ha ahia. Ndi Igbo nwere uzọ di iche ha si ahụ na ha zuru umu ha o bughị naani n’ikpata akunauba kama ihukwa na ha kpatara ya n’uzo ziri ezi nke bukwa uzọ ohanaze nabatara.

E nwere akaoru di iche ndi Igbo nwere nke ha na-azulite umu ha na ya iji wee baara ezinaulo, ogbe nakwa obodo uru. Akaoru ndi a gunyere:- Oruaka di iche iche di ka-ikpu uzu, iku azu, ite nkwa, ikwa nka, ikpa akwa, ikpa ute na akupe, itu ugbo, ikpa isi, ikpa ute, isiji akwa, ikpa nkata na akupe, iru ulo tinyere otutu oruaka ndi ozo di iche iche; Oru ugbo di iche iche di ka-ichu nta, ikpa anu ulo di iche iche, ikọ ugbo di ka ji, akpu, oka, ede na umu akuku ubi di iche iche, ikọ mkpuru osisi di iche iche, ite nkwa, tinyekwara izu na ire ihe di iche iche. Nwata obula a zulitere n’otu maobu kara n’ihe ndi a na-enwe ezi aka oru nke ga-enyere ya aka ibi ezi ndu n’odiniihu ma burukwa onye ga-aba uru n’obodo ya. Udididi mmadu a banye n’udi ochichi obula, a gaghị atụ uche ma o ga-achikwa nke oma n’ihi na o gaghị abụ onye

fonfojuakpa makana o nwere akaorụ ebe o si enweta ihe o nari, o gaghi enwe efe ile akunauba obodo anya.

Usoro Nzulite n'Akuku Ochichi

Mmadu bu anu na-achọ mmekorita ibe ya. Oburu na a hapu mmadu ka o na-akpa agwa etu o si masi ya, a mara na mmadu ga na-eme mpu. O bu ya mere na ohanaze tuputara uzọ di iche iche a ga-esi na-achikwa akparamaagwa mmadu ka ha wee chedo onwe ha n'udi agwa ha na-akpa nakwa ka ha wee chedo onwe ha puo n'aka ndi iro. O bu site n'uzo di otu a ka ochichi si wee malite n'etiti ohanaze rue taa. Agburu obula n'elu uwa nwere usoro ochichi nke ha. O bu ya ka Radcliff Brown jiri si na ebe obula e nwere usoro iwu na-achikwa mmekorita mmadu na ibe ya na usoro ochichi di ebe ahu. Ozọ kwa o kwuru na ebe obula e nwere ahuhu a na-ata ndi mebiri iwu, na e nwere usoro ochichi ebe ahu. O bu Prof. A.E. Afigbo site na nchocha o mere kwuru na e nwere usoro ochichi abuo n'ala Igbo. Ha bu (i) Ochichi eze chi ya chibere na (ii) Ochichi onye kwue uche ya (Afigbo, 1981). O kowara na otutu obodo n'ala Igbo enweghi igwe maobu eze ma ha nwere usoro woro anya e ji hazie ochichi obodo n'uzo onu ga na-eru onye obula n'okwu.

N'ikwado ihe Afigbo kwuru, Ekwealor (1981) kwukwara na mbu, o dighi mgbe ochichi na-adi n'aka out onye n'ala Igbo, obuladi n'ebe e nwere eze ndi chi ha chibere di ka n'Onicha, Oguta, Nri, Aruchukwu na obodo di iche iche n'ala Igbo.

Ochichi eze chi ya chibere adighi otutu n'ala Igbo. Obu udi ochichi nke o bu eze nwe obodo bu ekwuchaaogwu. Udidi ochichi a bu n'Ugwuta, Onicha na ala Igbo niile ndi ozọ di n'ofesi odida anyanwu Naija ka e nwere ya. Ihe yitere udidi ochichi a bu nke e nwere n'ala Yoruba na Hausa. Otu ihe putara ihe n'udi ochichi a bu na o bu ochichi nwa nwa tota o tokwuru, nke putara na eze chicha o hafenye ochichi n'aka nwa ya o chibakwa ganye na e nweghizi nwoke toputara n'agburu ahu a ga-ahafenye ochichi n'aka.

Ochichi onye kwue uche ya bu usoro ochichi di okputorookpu n'ala Igbo. O bu usoro ochichi zuru ala Igbo onu n'hi na o bu ochichi onu na-eru mmadu n'okwu. O bu usoro ochichi nke a haziri nke oma nke e sikwa n'uzo di iche iche eziputa ya n'ala Igbo. Uzo ndi a gunyere ochichi nke ezinaulo, ochichi nke umunna, ochichi nke ogbe na ochichi nke obodo. Uzo ndi ozo bukwa ochichi otu ogbo, ochichi umuokpu/umuada, ochichi inyomdi, ochichi otu mmonwu, na ochichi ndi chiri echichi.

N'udi nke obula n'ime uzo ochichi ndi a, onu na-eru onye obula no n'otu ahụ n'okwu, o bukwa na naani na nke onye ahụ no na ya ka onu na-eru ya n'okwu na ya. O bu site n'usoro ochichi di otu a nke ndi Igbo hiwere ka ha na-esite na ya were azu umuaka na ndi ntorobia ha maka ihe gbasara ochichi n'odinihu. Nwata obula a zuru n'usoro ochichi a na-enwe ezi ozuzu gbasara usoro ochichi nke mere na mgbe o toputara mmadu o ga-enwe ike ichikwa ndi e tinyere ya n'aka nke oma, ma o bu nwoke ma o bu nwaanyi. O buru na usoro ochichi a ka na-aga n'ihu n'uzo kwesiri n'oge a, o bu ihe kwere nghota na usoro ochichi nke ala anyi ga-abu ihe nnomi wee nye ndi mba ozo di iche iche n'uwa.

Usoro Nzulite n'Akuku Ekpemekpe.

Ekpemekpe bu otu uzo ndu ndi Igbo, o bu ya mere na ha na-akpu ekpemekpe n'onu oge niile na ndu ha. Tutu ekpemekpe alahkuba na nke ndi uka abia, o bu ekpemekpe odinaala ka ndi Igbo n'ala Igbo di ka otu ekpemekpe. Basden (1982:215) kowara ndi Igbo di ka ndi kwenyesiri ike na Chineke bu onye ha were di ka Chi juputara n'amara na omiko, Chi kacha chi niile, na O kacha ma ndi bu ezigbo chi ma ndi bu chi ojoo. O kowakwara na o bu ya na-achị eligwe na uwa, na-akwu onye obula ugwo di ka oru ya si di.

N'ala Igbo n'oge gboo, ndi Igbo na-agba mbo izulite umu ha n'usoro ekpemekpe odinaala site n'ikuziri ha ihe gbasara ofufe na itu egwe ihe ahụ ha na-ekpere nke ha kwenyere na o di ike kari mmadu. Obu ya mere na umuaka

na-esite na nwata mara iwu dị iche iche a na-edebe na nsọ dị iche iche a na-asọ n'ekpemekpe. O bụ iwu na nsọ ndị a ka nwata na-eji eto nke na-enyere ya aka ikpachapu anya n'uzo o si ebi ndu, maka na ndi Igbo kwenyere na mmuo ha na-efe na-akugbu onye na-akwubaghị aka oto n'ihe obula o na-eme. Site n'uzo di otu a ndi si azulite umu ha, ka e si enwe ezi agamniihu n'ezinaulo, n'umunna, n'ogbe nakwa n'obodo.

Nchikota

O kwere ghotā na obodo obula na mba niile n'ūwa chorō mmepe na oganiihu n'akuku niile nke ndu, ma o ga-edo anya na obodo agaghị aga n'ihu mgbe a na-enweghị ezi nzulite n'ebe mmadu no nke na-enye aka ime ka mmadu nwee ezi akparaagwa mgbe o toputara ihe e ji mmadu eme wee nwee ike ruo oru di ka a turu anya n'aka ya. N'ihī nke a, ala anyi aghaghī igbalisike hu na ha zulitere umu ha n'ezī usoro gboo e si azulite umuaka n'agburu di iche iche ka ha wee nwee ezi agwa nke ga-enyere ha aka ibu ezi umuafu wee si n'uzo di otu a mee ka e nwee ezi mmepe na oganiihu n'obodo.

Gladys Ifeoma Udechukwu

Ngalaba Amumamu Asusu Igbo, Afrika Na Eshia
Na Mahadum Nnamdi Azikiwe, Awka.

Edensibja

- Afigbo, A. E. (1981). *Ropes of Sand: Studies in Igbo History and Culture*. Ibadan and Ouford: Ibadan University Press and Ouford University Press.
- Anagbogu, M.A. (2001). "Cultural Sanctions: Implications for Child Training Education and Counseling" in the Intrenational Jornal of Social Inouiry. Vol. 1, No. 1, Awka: Mother Theresa Foundation.
- Basden, G.T. (1983). *Among The Ibos of Nigeria*. Lagos: Academy Press.
- Chira, A.C. (1995). *Usoo Ndu Ndi Igbo*. Owerri: Fabia Publisher.
- Odedele, (1996). *Basic Facts in General Social Studies*. Onitsha: Elites Publishers.
- Ogbalu, F.C. (1981). *Ndu Ndi Igbo*. Onitsha: University Publishing Company.
- Ogbalu, F.C. & Emenanjo, E.N. (Eds.), (1982). *Igbo Language and Culture*. Ibadan: University Press.ss
- Ocho, L.O. (1998). *Philosophical and Sociological Foundation of Education*. Enugu: Macmillan.